
Miljana Radivojević

Rekognosciranje i planigrafija lokaliteta Kremen–Mačina

Prilikom rekognosciranja lokaliteta Kremen–Mačina u Pustoj Reci urađeno je planigrafsko snimanje nalazišta. Planski sakupljen materijal (ukupno 113 artefakata) je stilsko-tipološki obrađen, uz analogiju sa prethodno objavljenim nalazima sa ovog lokaliteta i važnih vinčanskih lokaliteta: Vinča, Supska, Divostin, Predionica i Gradac. Prema stilsko-tipološkim karakteristikama zaključeno je da se ovde radi o naselju koje je doživelo ekspanziju tokom tzv. gradačke faze vinčanske kulture. Nalazi batova za sinjenje rude sa ovog lokaliteta potvrđuju pretpostavku o postojanju rane metalurgije bakra na ovim prostorima u mlađem neolitu.

Uvod

Lokalitet *Kremen* nalazi se na istočnoj periferiji sela Mačina, opština Bojnik kod Prokuplja. Arheološki je registrovan je početkom osamdesetih godina. Prve nalaze doneo je meštanan Milun Milenković u Narodni muzej u Nišu i Narodni muzej u Beogradu. Predmeti koji su od strane autora ovog rada prikupljeni pri rekognosciranju terena (113 ukupno), udruženi sa već postojećim kolekcijama iz Muzeja u Nišu i Beogradu, poslužili su za relativno hronološko određivanje kulturne pripadnosti ovog lokaliteta.

Lokalitet se nalazi u mikroregiji Pusta Reka, severnom delu Leskovačke kotline. Prirodne osobine i pogodnosti ovog kraja uslovljavale su postojanje ljudskih zajednica na ovom prostoru još u praistoriji. To pokazuju nalazi iz sela Gornje Brijanje, na lokalitetu *Cunga* iz vinčansko-pločničke kulturne faze – uglavnom kremene alatke i kamene ploče. Slični ostaci nađeni su i u selu Đinđuša. Najbogatiji nalazima iz vinčansko-pločničke faze je lokaliteta *Jezero* u selu Pridvorica, kao i *Stublo* (Đorđević 1993: 33).

Prirodne odlike Leskovačke kotline

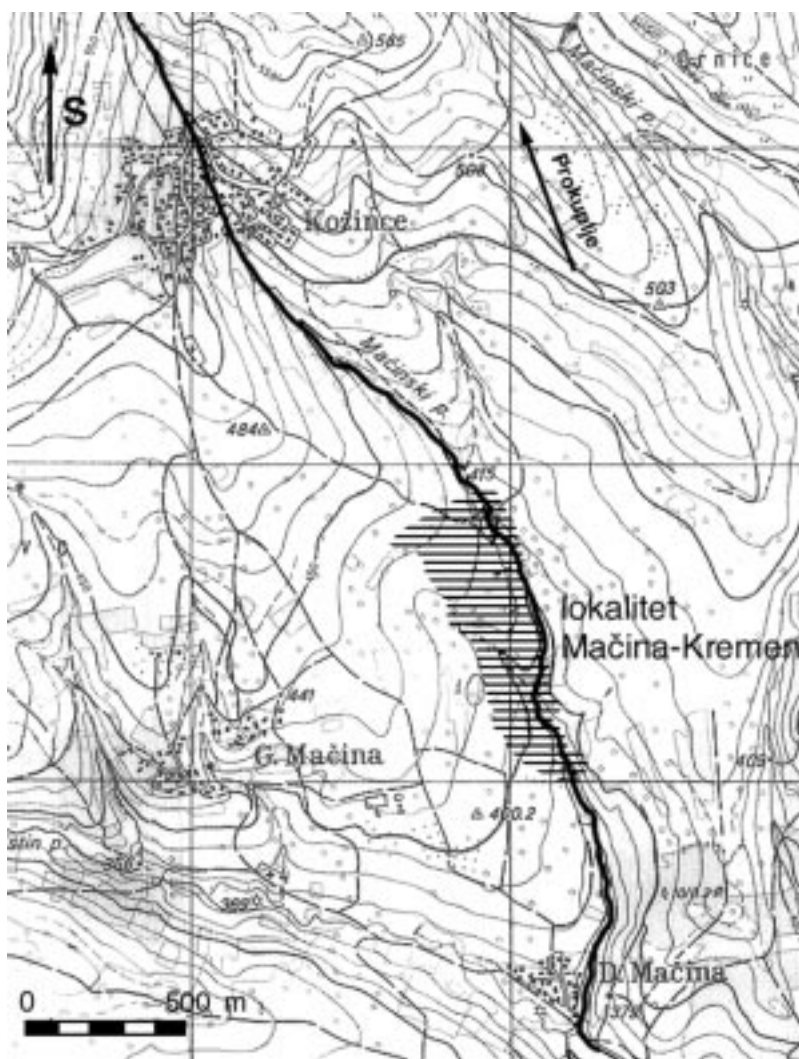
Leskovačka kotlina je geomorfološki smeštena u starim škriljastim stenama. Ona spada među najveće kotline u Srbiji. Dužina joj je 50 km, a širina oko 45 km. Dno kotline je izgrađeno u jezerskim sedimentima i

Miljana Radivojević (1980), Prokuplje, Trg Topličkih junaka 20/1m, učenica 3. razreda Gimnazije u Prokuplju

*MENTOR:
Radivoje Arsić,
student 3. godine
arheologije na
Filozofskom fakultetu
u Beogradu*

rašćlanjeno rečnim tokovima (Rodić 1981: 139-40). Klima je danas u najvećem delu umereno kontinentalna, s toplim letima i relativno blagim zimama, dok je na visinama iznad 800-1000 m (na zapadu) subplaninska ili, čak, mestimično planinska. To što je kotlina zatvorena planinama sa severne, severozapadne i zapadne strane utiče na veliko kolebanje padavina, koje iznose prosečno 600-800 mm godišnje (Ćirić 1985: 403-4).

Pusta Reka je najveća hidrografska celina Leskovačke kotline. Sakuplja sve vode istoimenog područja i odvodi je u Južnu Moravu kod Doljevca. Dužina reke iznosi 66 km. Njene najvažnije pritoke su, sa leve strane, Konjuvačka reka, a sa desne Magaška, Kamenička i Mrveška. Konjuvačka reka je još poznata pod imenom Mala reka. Nju formiraju Zlatna i Glasovička reka (Đorđević 1993: 24). Zlatnu (ili Žitnopotočku) reku čini više potoka: *Mačinski*, Ristin i Donjomačinski (slika 1).

Slika 1.
Topografski položaj
lokaliteta
Kremen-Maćina.

Figure 1.
Topographic situation
of the site of
Mačina-Kremen.

Podaci o lokalitetu

Topografska karta: Žitni Potok 582-3-3 i Bojnik 582-3-4

Naseljeno mesto: selo Mačina, udaljeno od lokaliteta 2.25 km

Opština: Bojnik

Vlasništvo: Stojan Radivojević, Petar Jovanović, Nada Lazarević, Stanimir Paunović

Dimenzije lokaliteta: 2000 × 300 m

Lokalitet pokriva obe terase Donjomačinskog potoka, ali je veća koncentracija materijala uočena na istočnoj terasi. Ka severu, lokalitet se širi ka zaravnjenom uzvišenju. Oblik reljefa definiše plato, aktuelnu vegetaciju – poljoprivredne kulture i livade. Na ovom lokalitetu nađen je pokretni materijal: brojni ulomci keramičkih posuda, tegova i figurina, kao i kame- ne i kremene alatke.

Cilj istraživanja

Cilj ovog projekta je arheološko rekognosciranje i studija planigrafije lokaliteta Kremen, sa priloženom dokumentacijom i topografskom skicom. Nakon toga, cilj je bio da se formalno-tipološkom analizom utvrdi karakter pokretnih nalaza, da bi se posredno stvorila i pretpostavka o kulturno-hronološkoj determinaciji. Tipološkim analogijama prikupljenog materijala i muzejskih kolekcija sa ovog nalazišta sa karakterističnim nalazima većih značajnih lokaliteta (Vinča, Supska, Divostin, Predionica i Gradac) pokušaću da odredim kulturni karakter naselja.

Opis rada, materijala i metoda

Istraživački rad je sproveden u tri faze:

I faza je bila priprema za rekognosciranje lokaliteta, za čije sam postojanje znala iz ranijih razgovora sa meštanima. Izučavala sam topografske karte *Žitni Potok 582-3-3* i *Bojnik 582-3-4*, upoznavala se sa podacima o reljefu, pedologiji, hidrografiji i klimi i pripremala potrošni materijal za istraživanje na samom terenu

II faza – odlazak na teren. Obišla sam lokalitet, fotografisala ga, ucrtala u kartu, prikupila pokretne nalaze i skicirala mesta njihove veće koncentracije

III faza – izračunala sam položaj lokaliteta i obradila pokretni materijal. Materijal je obrađivan tako što sam za svaki artefakt radila uporednu analizu sa već obrađenim materijalom sa dobro poznatih vinčanskih lokaliteta, kako bih ga hronološki opredelila. Pri obradi materijala uzela sam u obzir i analogije sa već ranije prikupljenim materijalom (Šljivar i Antonović 1996; Đurić 1986).

Opis materijala

Prilikom rekognosciranja terena, prikupila sam kolekciju od 51 artefakta, koja je pridružena već postojećoj kolekciji, od 62 artefakta (ukupno 113), koju je godinama pri obradi zemlje sa lokaliteta sakupljao Milun Milenković iz sela Gornja Mačina. Opis materijala dat je u odgovarajućim tablama.

Keramika

Prikupljen materijal sadrži nalaze figuralne plastike, minijaturnih posuda, kamenih alatki, fragmente recipijenata i žrtvenika. U pitanju je ukupno 90 predmeta: kolekcija od 12 glava figurina, 7 torza, kapu figurine, 7 delova tela figurina, 2 fragmenta prosopomorfni poklopaca, žrtvenik, sli-vnik, 2 stope pehara, fragmente zdela, amfora, pitosa i tanjira (57).

Celokupni materijal je ujednačen stilski i po kvalitetu izrade. Nema izrazito fino rađenih predmeta, uglavnom su to predmeti dobijeni pečenjem gline pomešane sa kvarcnim peskom, a u nekim slučajevima i sa kame-nčićima. Materijal je nejednakih boja pečenja, od mrkih do crvenkastih nijansi.

Najznačajnije predmete u kulturno-hronološkom pogledu čini grupa od 18 antropomorfni i 1 zoomorfne figurine. Najveći deo čine glave figurina, tu su i 6 torzoa i jedna statueta u sedećem stavu. Ove figurine po stilsko-tipološkim karakteristikama pripadaju različitim fazama vinčanske kulture. Nalaz fragmenta glave (T1/3), tipičan je za južnomoravsku varijantu vinčanske grupe, a analogan je nalazima iz Vinče (8.3 m). Figurina (T1/4), je spljoštena, sa kratkim zašiljenim nosom, plastično predstavljeno. Oči su urezane, a ruke u vidu kratkih, horizontalnih patrljaka. Figura je analogna nalazu iz Predionice (plastika analogna od 5. do 4. metra Vinčine skale – Vasić 1932-1936, tj. Vinča B2-C) kao i nalazima iz Vinče na dubini 7.6-4 m, hronološki datovanoj u faze B1-C.

Fazi Vinča B2 stilski pripadaju 4 glave, koje se hronološki datuju i u naredne etape Vinče. To su statuete tipa tzv. *Vidovdanke*, sa poligonalnom maskom i reljefnom predstavom očiju, što su tipični predstavnici južnomoravske varijante ove kulturne grupe. U pitanju je glava visine 11.5 cm (T2/1), sa predstavom punde na vrhu temena. Najverovatnije se radi o primerku monumentalne plastike, karakteristične za kasnoneolitski period, lokalne odlike oblasti Kosova i Metohije. Analogne predstave frizure na figurama postoje u Predionici (Galović 1959). Ostali primerci su manje veličine, takođe sa poligonalnim maskama i reljefnom predstavom očiju (T2/2-4), analogni onima iz Supske i Vinče (6.2 m). Jedan od fragmenata glave (T2/2) je analogan nalazu iz Predionice.

Glava sa "ptičjim licem" (T5/8) predstavljena je sa šiljatim nosom i nalepljenim okom. Sličan nalaz postoji u Predionici (Galović op. cit.).

Sledeći nalaz (T3/1), takođe je tipičan za južnomoravsku varijantu Vinče B2, B2-C i D, to je statueta sa poligonalnim licem i kosom predstavljenom u vidu kalote, zavinute na bočnim stranama pored lica, analogna nalazima iz Pavlovca. Još jedna glava figurine (T3/2) tipičan je predstavnik južnomoravske varijante pločničke varijante vinčanske kulture, sa poligonalnim licem, urezanom predstavom očiju, visokim čelom, zaravnjenim temenom i sa urezanim ornamentima na licu, u ovom slučaju sa predstavom trepavica. Sedeća figurina (T3/3) primerak je plastike sa urezanom ornamentikom oko vrata, rukom savijenom na stomaku, ukrašenom grivnama i predstavom suknje(?) na plastično oblikovanoj zadnjici u vidu horizotalnih ureza radialno raspoređenih u grupama oko stomaka. Analogan nalaz postoji u Vinči (5.5 i 5.1 m), Predionici i Supskoj, hronološki datovan u Vinču B2-C.

Jedan primerak torzoa (T3/4) ima urezane ornamente oko vrata, i površno predstavljene genitalije i zadnjicu, analogan nalazu iz Vinče (5.8 m).

Torza figurina (T4/1-3) sadrže predstavu malih plastičnih grudi i blago naglašenom linijom bokova. Analogni nalazi postoje u Vinči (dubina 2.2–5.4 m), Supskoj, sloj Vinče B1, Divostinu (Vinča D) i Gradcu (plastika analogna šestom metru vinčanske skale, tj. Vinča B2).

Torza figurina su uglavnom pljosnata, sa horizotalno raširenim rukama koje se u 5 slučajeva završavaju patrljcima, a u jednom (T4/1) rukom koja je ukrašena po ivici sitnim urezima u dva reda. Posebni nalazi ruku figurina su ukrašeni grivnama (T5/2), urezima sa strane i po celoj površini ruke (T5/3 i 4), što je karakteristično za gradačku fazu, i naredne etape vinčanske kulture. Primerak noge sa izdignutim kolenom (T5/6), analogan je nalazu iz Vinče (6.4 m). Primerak noge figurine (T5/5) sa naglašenim listom i kolenom, i sa proširenom stopom, ukrašen je urezanim linijama, koje kao prstenovi obavijaju nogu. Analogni nalazi postoje kod figurine iz Gradca i kod sedeće figure nađene u Predionici. Bez analogija je nalaz kape figurine (T5/7).

Zoomorfnu plastiku predstavlja jedan nalaz. Predstava životinjske glave (T5/9) ima izduženu njušku, koso položene plastične oči i podseća na glavu jelena, mada su rogovi odbijeni. Identičan nalaz postoji u Gradcu.

Nalaz fragmenta žrtvenika (T6/1) ima urezane uglaste linije i analogan je nalazu iz Predionice i Supske, perioda vinče B2. Fragment poklopca okruglog oblika (T6/2) ukrašen je paralelnim urezanim crtama i ima perforaciju sa strane. Analogan nalaz postoji u Predionici. Prosopomorfni poklopac (T6/3) ima manje zaravnjene predstave ušiju.

Fragmenti recipijenata uglavnom karakterišu zdele bikonične profilacije, tipične za sve faze vinčanske kulture.

Drške su u većem broju trakaste. Ređe se javljaju dugmaste (T7/1), analogno Supskoj, kao i primerak drške se rožastim ispupčenjem (T7/2),

karakterističan za Vinču C i D. Trakasta drška (T7/3) koja je srasla sa obodom je karakteristična za kasnije faze Vinče, i ima odlike južnomoravske varijante vinčanske grupe. Primerak jedne antropomorfne (T8/1), analogan je nalazima iz Predionice, Pločnika i Divostina (Vinča D). Neretka pojava na lokalitetima kao što su Gradac, Crnokalačka Bara, Predionica i Gumnište je pojava drški ukrašenih stilizovanim glavama (Stalio, 1972: 44-5). Fragment jedne takve drške (T1/2) najverovatnije odgovara takvom opisu. Reč je o glavi, sa reljefno izvedenim očnim lucima, bez očiju, i žljebom koji se nastavlja na nos iznad glave, verovatno da bi se izvela predstava kape.

U fragmentima oboda ističu se 2 primerka tipična za Gradačku fazu južnomoravske varijante, a to su plitki tanjiri sa zadebljalim obodom (T8/2-3). Ovaj drugi ukrašen je plićim kanelurama. Identični nalazi postoje u Predionici i Gradcu.

Masivna noga pehara sa koničnom bazom (T8/4), karakteristična je za starije faze Vinče, analogna nalazima iz Supske i Vinče (7 m). Drugi primerak noge pehara (T8/5) minijaturna je šuplja konična noga iz perioda Vinče B1.

Što se zdela tiče, kolekcija je siromašna ukrasima. Fragment trbuha (T9/1) sadrži punktirane ubode, a na jednoj drški (T9/2) uočavaju se koso isprepletene kanelure, analogno nalazu iz Supske, periodu Vinče B1.

Grupa od 3 minijature posude je grublje izrade, peskovite fakture, mrke boje pečenja. Amfora sa vertikalnim kanelurama na obodu (T10/1) analogna je prethodnom nalazu iz Supske, datovana u Vinču B2-C. Analogni nalazi po formi nalazima br. 2 i 3 sa table 10 postoje u Gradcu.

Preostali materijal, koji se sastoji iz 5 pršljenaka, keramičke perle u tehnološkom smislu ima iste osobine kao prethodno opisani nalazi – grublje izrade, peskovite fakture, crvene, oker i sivo-smeđe boje pečenja.

Kamen

Kameni materijal sa lokaliteta Kremen čini 3 primerka okresane i 20 alatki glačane industrije. Makroskopsko određivanje vrste stena vršio je prof. Velimir Jovanović, katedra za geologiju Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Tipologija kamene industrije je preuzeta iz rada "Predmeti od glačanog kamena iz Vinče" (Antonović 1992, sa odgovarajućom tipologijom).

Okresane alatke (T11/1-2) su neretuširana pravilna sečiva, od belog opala. Za izradu drugih alatki korišćena su dve sirovine: paleozojski materijal i materijal nastao od jezerskih sedimenata, oba pristupačna u regiji u kojoj se nalazi lokalitet (Dr V. Jovanović – usmeno saopštenje).

Glačane alatke (T11, T12 i T13) su uglavnom malih dimenzija sa izuzetkom jedne velike sekire, a čine ih dleta (4), tesle (8), sekire (4+1), čekići (2) i glačalica. Dužina sečica, u zavisnosti od funkcije alatke, vari-

raju u rasponu :za sekire 3.6–4.7 cm, dleta 1.6–2.9 cm, tesle 2.3–4.2 cm, čekići 4.5–4.6 cm, a glačalica je prečnika 5.5–6.1 cm, debljine 1.6 cm. Morfometrijske karakteristike kamenog oruđa date su u tabeli 1.

Tabela 1. Morfometrijske karakteristike kamenog oruđa

RB	Tabla	Tip oruđa	Metričke karakteristike (cm)			Tip	Sirovina
			dužina alatke	dužina proksimalnog dela	dužina distalnog dela		
K 001	11/3	sekira	5.2	4.7	4.7	I/4/a	kristalasti škrljajac
K 002	11/4	sekira	5.1	3.95	3.8	I/1/b	mikašist
K 003	11/5	sekira	7.8	4.7	3.7	I/1/a	kristalasti škrljajac
K 004	–	sekira	7.1	4.6	3.6	I/1/a	kristalasti škrljajac
K 005	12/1	dleto	6.3	1.65	1.3	I/1/c	levolit
K 006	–	dleto	4.1	2.9	–	V/1/a	levolit
K 007	12/2	dleto	4.25	2.55	1.4	V/2/a	levolit
K 008	–	dleto	5.1	1.6	–	V/2/c	levolit
K 009	–	tesla	6.4	3.2	1.8	III/7/a	metamorfna stena
K 010	12/3	tesla	4.8	2.3	–	III/7/a	alevrolit
K 011	–	tesla	7	4.2	–	III/7/a	silifikovan magnetit
K 012	12/4	tesla	6.5	3.7	2.6	III/7/a	jezerski sedimenti
K 013	12/5	tesla	6.1	3.7	3.4	III/7/b	mikašit
K 014	12/6	tesla	7.25	–	2.9	III/6/b	mikašit
K 015	13/1	tesla	4.25	3.9	–	III/5/a	jezerski sedimenti
K 016	–	tesla	7.2	3.7	–	III/5/a	jezerski sedimenti
K 017	13/2	čekić	5.5	4.6	–	VI/2/c	kristalasti škrljajci
K 018	13/3	čekić	5.7	4.5	–	VI/2/b	kristalasti škrljajci

Nalaz glačalice (T13/4) ima jasno definisanu radnu površinu, kod koje se ostala površina alatke ne koristi za rad. Radna površina je ravna, tip je XI/3/a. Glačalica je vulkanskog porekla, načinjena od dacitno-andezitnih tufova, sa primesama vulkanskog stakla. Boja je sivo-crvena sa belim primesama. Prečnik je 5.5–6.1 cm, debljina 1.6 cm.

Postoji i nalaz cele sekire-čekića (?) (T13/2), sa započetom izradom perforacije, dužine 11.5 cm, širine proksimalnog dela 8.4 cm, a distalnog 7.1 cm. Načinjena je od rečnog oblutka – submarinski vulkanit (nalazište postoji samo u zapadnoj Srbiji), ili hloritsko-epidotski škrljajac.

Raznovrsnost u pogledu sirovina za izradu alatki objašnjava se prisustvom stena različite starosti, od najstarijih (eruptivnih), pa do geološki najmlađih. To je karakteristično za krajnje obronke Pasjače, podgorinu Radana i Petrove Gore, pa sve do ušća Kameničke u Pustu

Reku (Ćirić 1985: 403). Osnovnu geološku građu sliva čine kristalasti škriljci, premda u izvorišnom delu ima i eruptivnih stena. Donji deo sliva ima tercijarne i kvartarne naslage (Đorđević 1993: 24).

Analogije sa kolekcijama iz muzeja

Materijal koji potiče sa lokaliteta Mačina-Kremen postoji i u Narodnim muzeju Beograd i u Narodnom muzeju Niš. Obradeni materijal uglavnom sadrži veliki broj primeraka figuralne plastike, žrtvenika, poklopaca, minijaturnih posuda i kamene industrije. U kulturno-hronološkom pogledu materijal koji postoji u muzejima se ne razlikuje od ovde obrađenog, a isto važi i za stilsko-tipološke karakteristike. Nalazi glava figurina u muzejima broje 35 primeraka, a od toga je najveći broj analogan našoj kolekciji.

Poligonalne “maske” sa reljefno urezanim očima (Đurić 1986: 16-17; T I/4, 6; T II/2, T III/5), identične su sa našim nalazima (T2/1, 4).

Maske sa sočivastim nalepcima očiju (ibid.: T I/3, T II/1,6, T III/1,6, T IV/1), kao i iz druge kolekcije (Šljivar i Antonović 1996: T I/3–5,8, T II/5) analogne su našem nalazu (T 1/3).

Odgovarajući nalaz poligonalne glave (T2/4), sa apliciranim očima takođe se nalazi u zbirci Narodnog muzeja u Nišu (Đurić op. cit.: T II/3).

Još jedan nalaz figurine (T 2/2) ima direktnu analogiju sa nalazom ovalne glava sa dugmetastim apliciranim očima (ibid.: T III/6).

Jedinstven materijal u odnosu na postojeći u muzejima su “vidovdanke”, visina jedne je 11.5 cm (naš nalaz T 2/1), a druga ima poligonalnu masku sa urezima oko očiju, tj, trepavicama (T 3/2), obe predstavnici južnomoravske varijante, kao i nalaz statuete sa poligonalnim licem i kosom predstavljenom u vidu kalote, zavinute na bočnim stranama pored lica (T 3/1)).

Devet nalaza torza kolekcija u muzejima sadrže tri predstave torzoa sa urezanom ornamentikom oko vrata i rukom na trbuhu, u Nišu: (Đurić 1986: T IV/3-6) i Beogradu: (Šljivar i Antonović op.cit: T I/7, T II/1), analogni su našem nalazu (T 3/3). Ostali primerci torza su sa horizontalno postavljenim rukama (patrljcima) i naglašenim dojkama (T 4/1–4; T 5/1) odgovaraju nalazima u Beogradu (Šljivar i Antonović op. cit.: T II/2)) i Nišu (Đurić op. cit.: T V/1). Jedan primerak torzoa (T 3/4), sa naglašenim genitalijama, analogan je nalazu u Nišu (Đurić op. cit.: IV/2).

Ruke i noge figurine ne postoje u obrađenim kolekcijama u muzejima.

Zoomorfnom plastikom je muzejska kolekcija bogatija (7 primeraka), dok nema analognih nalaza u našoj obrađenoj kolekciji.

Što se minijaturnih posuda tiče, analogni nalazi nalazima u ovde obrađenoj kolekciji su: T10/3, bikonična zdela sa 3 ispupčenja na prelazu iz konusa u konus, ima analogiju u Vinči (Letica 1967: III/7; Šljivar i An-

tonović op.cit.: IV/8); naša bikonična amforica (T 10/1) sa kratkim, širokim vratom, skoro horizontalnim ramenom, crne boje, analogna je nalazu takođe na Vinči (Letica op.cit.: IV/9); fragmentovani niži konični sud sa cilindričnim siskom na sredini (T10/2), analogan je nalazu sa Vinče (ibid.: V/15).

Što se žrtvenika tiče (T 6/1), moguća je analogija sa urezima nalaza iz Beograda (Šljivar i Antonović op. cit.: III/6).

Zaključak

Analizom prikupljenog materijala sa ovog lokaliteta, imajući u vidu već postojeće u Narodnim muzejima u Nišu i Beogradu, dobijeni rezultati ukazuju na postojanje velikog naselja sa razvijenom keramičkom i kamenom industrijom.

Postojeći pokretni materijal se najviše vezuje za južnomoravsku varijantu vinčanske kulture (tačnije za identične nalaze iz Gradca) i delom za kosovsku varijantu, zbog uočljivih analogija sa Predionicom. Stoga bi kulturna određenost ovog lokaliteta bila gradačka faza, a pošto se radi o hronološki raznovrsnom materijalu, onda se sa sigurnošću može tvrditi da je lokalitet u gradačkoj fazi doživeo najveću ekspanziju. Veliki broj pronađenih figurina može ukazivati na kulturni karakter ovog lokaliteta (?). Nalaz glave (T2/1), pripada predmetima monumentalne plastike, a po Galoviću, monumentalne figure su verovatno upotrebljavane u primitivnom zemljoradničkom kultu stanovnika naselja i vrlo je moguće da su bile postavljene u specijalne odaje određene za kult. Ovo bi se moglo pretpostaviti s obzirom na izuzetno retke nalaze ovakvih figura, čija je izrada zahtevala veliki trud, sigurne i veoma vešte ruke majstora (Galović 1959:32). Pokretni inventar vinčanske kulture, uz nekoliko objekata koji ukazuju na veze sa susednim oblastima su minijturni krčag T III/7 (Šljivar i Antonović 1996) i dleto od nefrita ili žadeita T VI/9 (ibid.).

Krčag je grublje izrade, peskovite fature, crvenkaste, oker i sivo-smeđe boje pečenja. Bikonične je profilacije, a donja polovina je jajolikog oblika. Dleto je bilo izrađeno od poluprovidnog kamena zelene boje, tvrdoće 5.5 po Mosu, definisano kao nefrit ili žadeit. Minijturno posuđe u Vinči i ostalim kulturama uopšte proizvodili su, najvećim delom, svi stanovnici naselja, od čije spretnosti je zavisio njihov oblik, dok je trenutna potreba određivala njihovu funkciju. Danas je nemoguće odrediti tačnu upotrebu minijturnih sudova ponaosob. Isti oblik je mogao da bude deo domaćeg svetilišta, groba ili dečja igračka. Takva mnogostrukost i objašnjava pojavu minijturnih posuda u vinčanskoj kulturi (Letica 1967: 111).

Ipak, pri interpretaciji lokaliteta kod kojih se minijturno posuđe i figurine javljaju u većem broju, treba imati u vidu položaj lokaliteta, kao i učestalost sličnih nalaza na susednim lokalitetima. Danas stoji otvoreno pi-

tanje, vezano za vinčansku kulturnu grupu, zašto je veća učestalost nalaza figuralne plastike u južnomoravskoj varijanti, tj. zašto broj nalaza opada krećući se ka severnijim lokalitetima.

Raniji nalazi kamenih batova za sitnjenje rude već vezuju ovaj lokalitet za problematiku rane metalurgije bakra na lokalitetu Pločnik (udaljenost ovih dvaju lokaliteta je 30 km vazdušno), tj. za otvoreno pitanje u vezi sa proizvodnjom bakra, vezano za južnomoravsku varijantu vinčanske kulturne grupe. Smatram da su ovi nalazi suzili područje potrage za resursom rude bakra na liniji Kremen-Pločnik.

Blizina ovih lokaliteta omogućavala je komunikaciju među njima, što bi daljim istraživanjima kako Pločnika, tako i Kremena bila potvrđena.

Literatura

- Antonović, D. 1992. *Predmeti od glačanog kamena iz Vinče*. Beograd: Prosveta
- Ćirić, J. 1985. Bojnik. U *SR Srbija*, (ur. M. Maletić). Beograd: Književne novine, tom III, str. 403-5.
- Đorđević, M. 1993. *Pusta Reka – ljudi, godine, život*. Paraćin: "Vuk Karadžić"
- Đurić, N. 1986. Nalazi sa neolitskog lokaliteta Kremen. *Zbornik NM Niš* 2: 9-24
- Galović, R. 1959. *Predionica, neolitsko naselje kod Prištine*. Priština: Muzej Kosova i Metohije.
- Garašanin, M. 1979. Centralnobalkanska regija. U *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, (ur. A. Benac). Sarajevo: ANU BiH, tom 2, str. 79-213.
- Garašanin, M. i Garašanin, D. 1979. *Supska 'Stublina', praistorijsko naselje vinčanske grupe*. Beograd: Narodni muzej.
- Letica, Z. 1967. Minijaturne posude iz Vinče. *Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu*, V: 77-126.
- McPherron, A. i Srejović, D. (eds) 1988. *Divostin and the Neolithic of Central Šumadija*. Pittsburgh/Kragujevac: University of Pittsburgh / Narodni muzej Kragujevac.
- Rodić, D. P. 1981. *Geografija I*. Beograd: Narodna knjiga
- Stalio, B. 1972. *Gradac, praistorijsko naselje*. Beograd: Narodni muzej.
- Šljivar, D. i Antonović, D. 1996. Mačina, naselje vinčanske kulture kod Prokuplja. *Zbornik radova Narodnog muzeja u Beogradu*, XVI-1: 61-7.
- Vasić, M. 1932-1936. *Preistorijska Vinča I-IV*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.

Miljana Radivojević

Planigraphic Survey of the Archaeological Site of Kremen-Mačina

Planigraphic survey of the archaeological site of Kremen at the village Mačina in Pusta Reka (southern Serbia) was performed during a field campaign. Stylistic and typological analysis of the material (total sample consists of 113 artifacts) was conducted. Furthermore, I considered possible analogies with the material from two published analytical reports (Đurić 1986; Šljivar and Antonović 1996). Also, I compared the Kremen collection with few important Vinča culture collections from Supska, Divoštin, Vinča, Gradac and Predionica.

On the basis of the stylistic and typological characteristics, I concluded that this settlement expanded during the *Gradac phase* of the Vinča culture. Findings of the chopping up mallets confirmed the hypothesis that a copper mining existed at the area, as early as the beginning of the Late Neolithic (Garašanin 1979; Jovanović in: Benac 1979 /ed./).

